

ZAČIATKY ROZVOJA LEKÁRSKEHO UMENIA A LEKÁRSKEJ VEDY V STAROM EGYPTĚ

doc. PhDr. Ivica Gulášová, PhD.

Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Ústav zdravotníctva a ošetrovateľstva, Trenčín

Autorka približuje vývoj lekárskeho umenia z čias starého Egypta. Popisuje spôsoby poznávania základných zákonov fungovania ľudského organizmu, predstavy, o ktoré sa opierali, a z ktorých i vychádzali poprední lekári v starom Egypte. Ďalej uvádza vplyv náboženstva, mágie a viery v nadprirodzené sily, ktorým veľký význam pripisovali starí Egypťania pri vzniku ochorenia a pri liečbe ochorenia. Autorka uvádza hierarchickú stupnicu lekárov v starom Egypte, systém ich vzdelávania i pôsobnosti, poskytuje obraz o prvopočiatkoch lekárnictva – vlastných lekárskejších receptúrach z čias starého Egypta.

Kľúčové slová: egyptské lekárstvo, anatomicke vedomosti, Ebersov papyrus, vonkajšie ochorenia, vnútorné ochorenia, božie výzvy, vesmírna energia.

Med. Pro Praxi 2007; 1: 36–37

Zo všetkých vedeckých odvetví pestovaných v starom Egypte si najväčšiu popularitu získalo lekárske – medicína. Na svoju dobu prekvapujúcim rysom egyptského lekárskeho umenia bola jeho údajná špecializácia (2). Podľa Hérodota „...lekárstvo je u nich rozdelené tak, že je každý lekárom len pre jednu chorobu a nie pre viac chorôb. Niektorí sú lekári očí, iní liečia hlavu, iní zase zuby, opäť iní brucho a nie neviditeľné choroby“ (5).

Egyptské texty uvádzajú lekára pod názvom sevenu, písaným v podobe šípu, čo podľa H. Grapowa mohlo súvisieť s používaním šípu pri chirurgickom otváraní hnisavých ložísk. Časť lekárov v starom Egypte patrila ku kňazskému stavu. Boli to zväčša kňazi bohyně Sachmety, patrónky chorôb, ich liečenie a tiež ako patrónky lekárov. Ďalšou bohyňou bola bohyňa Selkety. Iní lekári patrili k vrstve pisárov, ako to prezradzujú ich tituly, napr.: „Vrchný lekár a pisár božieho slova“ (6).

Mnohí lekári sa honosili kňazskými i svetskými titulmi zároveň. Aj lekári mali už v tom čase svoju hierarchickú stupnicu. Okrem radových (bežných) lekárov boli vrchní lekári, „lekár Veľkého domu“ – t. j. lekár kráľovského paláca, ďalej „vrchný lekár Pána Oboch zemí“ – t. j. osobný lekár kráľa, i „najväčší z lekárov Horného a Dolného Egypta“, ktorý bol akýmsi ministrom zdravotníctva – v dnešnom ponímaní (1).

Belgický egyptológ F. Jonckheer zostavil zoznam 82 známych lekárov, z nich mnohí majú tituly, ktoré možno vykladať ako špecializáciu na určitý vymedzený okruh chorôb.

H. Grapow ich však pravdepodobne výstižnejšie označil a to z hľadiska kompetencií, ktoré mohol dosiahnuť jeden a ten istý lekár. Napríklad dvorný lekár 6. dynastie veľkňaz Pepianch – volaný Iri bol nielen „lekár kráľovho brucha“ a „strážca kráľovho zadku“, ale i lekár „kráľovských očí“. V posledných rokoch sa zvláštna pozornosť venovala diskusiám o existencii zuboekárskej špecializácie. Je k tomu zatiaľ iba 5

dokladov zo starej ríše a ďalšie doklady sú až z 26. dynastie (9). Doposiaľ nebolo možné ani preukázať či dokázať to, ktorý zo známych lekárov tých čias pracoval i vedecky.

V tom čase lekárom ešte neasistovali žiadne zdravotné sestry, zato sú doklady a dôkazy o existencii „obvázovačov“, masérov, ošetrovateľov a laických učiteľov. Chcem upozorniť, že s mumifikátormi, ako sa laická verejnosť domnieva, nemali vtedajší lekári nič spoločné. Mumifikátormi boli kňazi boha Anupa. Dlhé stáročia tradovali názory, že lekári sa zúčastňovali na mumifikáciách a tým prehlbovali svoje anatomicke vedomosti (3). Je potrebné zdôrazniť, že vedomosti lekárov vychádzali zo starých textov, v ktorých anatómia vnútorných orgánov bola založená na analógiách z tel zvierat. Mumifikácie v ničom nepripomínali lekárske pitvu.

Adepti lekárskej vedy a lekárskeho umenia sa vzdelávali v Domoch života – zvlášť v Per Bastetu – oblasť Novej ríše a v Abydu alebo Sais – oblasť Neskorej doby. Výučba v sebe asi zahrňovala i prax, hlavná váha však spočívala v štúdiu spísaných vedomostí, ako sa o tom píše v Ebersovom papyruse: „Jeho vodcom je Thovt, ktorý necháva prehovoriť zvitky, spisuje knihy a podáva výklad učencom a lekárom, ktorí ho nasledujú“ (7). Diodos tvrdil podobne: „Lekári sa pri svojom liečení držia predpísaných spôsobov, ktoré boli spísané viacerými preslávenými lekármi starších dôb“. Ďalej uvádza, že „pri bitkách, vojnách a na cestách vo vnútri hraníc zeme sú všetci ošetrovaní bezplatne...“, z čoho vyplýva, že v starom Egypte existovala táto forma solidarity, že v niektorých prípadoch existovala i bezplatná lekárska starostlivosť.

Údaje o bezplatnosti pochádzajú z Dér el-Medíny. V iných prípadoch si lekári dávali riadne zaplatiť, o čom svedčí výjav z hrobu lekára Nebamona v Dra Abú en-Noga (18. dynastia) (4). Na tomto výjave je znázornený pacient, podpieraný zozadu

manželkou, obaja sú v typickom sýrskom odeve. Mužovi – pacientovi tu ošetrovateľ podáva liek. Za touto skupinou a v inom registri kráčajú sluhovia, ktorí prinášajú lekárovi honorár – medený – ingot, sadu nádob – (predpokladá sa, že plných) a mladé dievčatá – otrokyne.

„Studnicou“ – prameňom lekárskejších vedomostí a zároveň štítom lekárov pre prípad neúspešnej liečby tých čias boli lekárske texty. Diodos to popisuje vo výroku: „Ak sa lekári riadia predpismi posvätných kníh a nepodarí sa im chorého zachrániť, sú sprostí akejkoľvek obžaloby, ak však učinia niečo proti predpisom posvätných kníh, čaká ich odsúdenie na smrť.“

Známy je Ebersov papyrus, ktorý obsahuje súbor 700 predpisov k liečeniu vnútorných chorôb, ktoré sú zostavené podľa postihnutých orgánov. Vznikal od 4. tisícročia do Novej ríše, pričom sa do neho pridávali nové predpisy. Iný je Hearsov papyrus, ktorý predstavuje akýsi zápisník praktického lekára z 18. dynastie, ktorý si do neho vypisoval recepty z iných kníh, vrátane Ebersovho papyrusu. Chirurgický papyrus Edwina Smitha odhaľuje a dokazuje hlboké empirické vedomosti egyptských lekárov pri rozpoznávaní a liečení poranení. Z ďalších papyrusov s medicínskym obsahom sú známe: veľký berlínsky, londýnsky, Chester Beattyho č. VI, Ny Carlsberga č. VIII a kahunský, špecializovaný na ženské choroby (8).

Anatomicke vedomosti starých Egypťanov skúmalo veľa autorov a to podľa lekárskejších i nelekárskych textov a dospeli k názoru, že boli na tú dobu pomerne podrobné. Okrem orgánov a štruktúr viditeľných na povrchu tela sú doložené i názvami pre vnútorné orgány, ktoré poznali pri štvrtení a príprave mäsa zvierat.

Fyziologické a patofyziologické predstavy vychádzali z chápania srdca ako stredu organizmu. Srdce považovali za sídlo duše, rozumu, charakterových vlastností a pocitov. Predpokladali, že prostredníctvom srdca hovoria bohovia k človeku, ktorý sa

s nimi v osamotení rozprával. Srdce tiež vnímali ako „motor“ telesných funkcií, čo platí i dodnes – pre jeho najdôležitejšiu funkciu – krvný obeh. Zo srdca vychádzali kanály – metu – spájajúce navzájom všetky časti tela. Kanály rozvádzali nielen krv, ale i vzduch, ktorý sa do srdca mal dostávať cez nos, ďalej slzy, sliny, hlien, semeno, moč, potravu a stolicu, rovnako ako predpokladané látky vyvolávajúce bolesť alebo chorobu. Z toho vyplýva, že – metu – predstavovali nielen cievy, ale i dýchacie cesty, slzné kanáliky, vývody žliaz, semenník, močové cesty a tráviace cesty. Zahŕňovali sem tiež svaly, šľachy a väzy. I ženské pohlavné orgány boli trubicou otvorenou dovnútra tela, o oku si mysleli, že je spojené s uchom a že jedinou úlohou mozgu bolo dodávať predpokladanou komunikáciou do nosa hlien. Egypťania si teda predstavovali ľudské telo ako čosi, čo je pretkané kanálmi tak, ako sú ramená Nílu. Neskôr poznali, že v niektorých – metu – srdce „hovoriť“ a že ich tepom „lekár meria srdce“. Jeho zrýchlenie či spomalenie mohli porovnávať jedine s vlastným tepom. K predstave obehu ešte nedospeli, pretože nerozlišovali tepny od žíl a nepoznali návrat krvi do srdca – t. j. mechanizmus tohoto návratu (10). Podľa ich predstáv bola podstatou zdravia voľná priechodnosť – metu – poruchy vznikali presne tak, ako i u zavlžovacích kanálov – t. j. ich upchávaním.

Predpokladali napríklad, že u neplodnej ženy je uzatvorený priechod pohlavnou trubicou. Ďalej, že

nahromadenie stolice alebo krvi spôsobovalo ochorenie. Mysleli si, že do systému – metu – sa prirodzenými telesnými otvormi mohli dostať z vonkajšieho prostredia rôzne škodliviny, najčastejšie pokazenou potravou, teda ústnym otvorom. Tiež, že škodliviny môžu vzniknúť i vnútri tráviacej trubice. Z tohoto dôvodu starí Egypťania tak veľmi dbali a „strážili si“ pravidelné vyprázdňovanie. Inokedy objavili na povrchu stolice červov, takže usúdili, že i oni môžu vniknúť do tela ústami. Rozlišovali ich rôznymi menami – napr.: červ „hefet“ – v bruchu alebo červ „pened“, a pri bolestiach zubov sa domnievali, že červ „fenet“ hryzie ich zub.

U vonkajších ochorení bol častejšie známy mechanizmus vzniku ochorenia ako u vnútorných ochorení. Pri viacerých vnútorných ochoreniach si však nevedeli rady, takže veľký dôraz pripisovali iracionálnym vplyvom, príčinám. Predovšetkým za tým

videli činnosť bohov – ich hnev, či akýsi trest boží za previnenie sa voči nim, resp. neposlúchnutie božích rád, výziev. Podľa starých Egypťanov chorobu mohli spôsobiť i zlí démoni (duchovia) rovnako, ako i zlá – vyslaná energia od závidlivého človeka, ktorá bola čitateľná v jeho uhrančivom pohľade. Veľký vplyv teda pripisovali vesmírnej energii. V porovnaní s dneškom lekárska veda neporovnateľne pokročila. Napriek tomu je tu stále alternatívna medicína ako doplnková forma liečby. Závisí na jednotlivcovi, akú formu liečby si zvolí.

doc. PhDr. Ivica Gulášová, PhD
Narcisová 40, 821 01 Bratislava
e-mail: ivica.gulasova@post.sk

Literatúra

1. Brothwell DR, Chiarelli BA, edit. Population Biology of the Ancient Egyptians. London – New York, 1973.
2. Brothwell DR, Sandison AT, edit. Diseases in Antiquity. London, 1969.
3. David AR, edit. The Manchester Museum Mummy Project Manchester, 1979.
4. Ebbell B. The Papyrus Ebers, the Greatest Egyptian Medical Document. Copenhagen, 1928.
5. Hart GD et al. Disease in Ancient Man. Toronto, 1983.
6. Leake CD. The Old Egyptian Medical Papyri. Lawrence: Kansas, 1952.
7. Pollak K. Medicína dávných civilizácií. Praha, 1973.
8. Strouhal E, Vyhnanek L. Výsledky rentgenologického vyšetření Kenamúna, nositele pečeti. Nový Orient 1972;27:79 – 81.
9. Zamarovský V. Jejich veličenstva pyramid. Praha, 1975.
10. Zamarovský V. Bohové a králové starého Egypta. Praha, 1986.